

lara dayanarak (II, 1324) M. Fuad Köprülü Esad Efendi'yi millî lisan ve edebiyat cereyanının ilk nazariyecisi gibi göstermektedir (*Edebiyat Araştırmaları I*, s. 297-298). Nihad Sâmî Banarlı da Esad Efendi'yi XIX. yüzyıl başlarında nesir sahasındaki mahallileşme cereyanının önemli bir temsilcisi olarak kabul etmekte, onu Türkçe'de sade dile ve halk lisanına doğru gidişin sebeplerini gösteren, âdetâ nesirde sadeliğin kaidelerini koyan biri olarak takdim etmektedir. Esad Efendi'nin *Târih'i*, *Üss-i Zafer'i* ve bazı müsveddeleri Ahmed Cevdet Paşa ve Ahmed Lutfi Efendi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Divan edebiyatının hemen her türünde eser veren Esad Efendi güçlü bir şair olarak görülmemekte, manzumelerinin taklit olduğu söylenmektedir. Çeşitli vesilelerle padişaha manzum tarihler ve kasideler takdim eden Esad Efendi'nin bazı manzumeleri devrin gazetelerinde çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Askerî, nr. 33335; BA, Cevdet-Maarif, nr. 1934, 3338, 6606, 8102; BA, İrade-Dahiliye, nr. 197, 212, 267, 358, 769, 1100, 1191, 3366, 3922, 4375, 4728, 4739, 4918, 4959, 5817, 6217, 6634, 6799, 6903, 6923, 7452, 8475, 8483; *Me'mûrât-ı İlmîyye Defteri*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Müteferrik, nr. 57, vr. 6^a, 12^b, 73^a, 96^a; nr. 59, vr. 4^a, 15^a; nr. 71, vr. 22^b; nr. 72, vr. 39^b, 49^b, 54^b; *Defter fi manâsıb-ı ilmiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3844, vr. 1^b, 2^b, 3^a, 16^a, 18^b; nr. 3845, vr. 63^b, 69^b; *Defter-i Ulemâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 855, vr. 3^a, 9^a, 11^b, 53^b, 70^b, 76^a, 78^a, 90^a, 150^b, 186^a, 246^b; nr. 8881, vr. 57^b; nr. 8882, vr. 52^b, 68^b; nr. 8883, vr. 64^a, 88^a; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 158, vr. 37^b; a.mlf., *Münşeât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3851, vr. 315^b; Cemâleddin, *Osmanlı Târih ve Müverrihleri (Âyîne-i Zurefâ)*, İstanbul 1314, s. 79-83; Hammer, *GOD*, IV, 463-470; Fatîm, *Tezkire*, s. 13; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'n-nükabâ*, İstanbul 1283, s. 57-59; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, III, 103; Lutfî, *Târih*, I-VII, tür. yer. VIII, 19, 123, 163-164; *Sicill-i Osmânî*, I, 339-340; *Osmanlı Müellifleri*, III, 25-26; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 321-325; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1335-1339; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 535, 555, 607-610; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 297-298; Banarlı, *RTET*, II, 831, 842-843; Babinger (Üçok), s. 384-386; Ziya Yılmaz, *Vak'ânüvis Esad Efendi (Sahhaflar Şeyhizâde Seyyid Mehmed)*, *Hayatı ve Eserleri* (yüksek lisans tezi, 1984), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-65; *Takvîm-i Vekâyî*, sy. 88, 89, 113, 114, 115, 141, 149, 158, 169, 172, 230, 276; *Cerîde-i Havâdis*, sy. 143, 158, 166, 368; M. Münir Aktepe, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 363-365; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyînüvis", a.e., XIII, 273-274, 282-283, 285.

ZİYA YILMAZER

ESAD EFENDİ, Sâlihzâde

(1740-1814)

Osmanlı şeyhülislâmı.

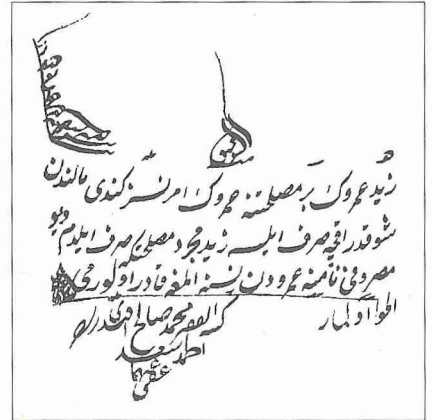
6 Eylül 1740'ta İstanbul'da doğan Ahmed Esad, II. Mustafa'nın başımamı Şeyhülislâm Mehmed Sâlih Efendi'nin oğlu, Şeyhülislâm Camgöz Mehmed Emin Efendi'nin kardeşidir. Dağıstânî İbrâhim Seyyid Abdülhalim efendilerden ve dönemin diğer âlimlerinden ders alarak yetiştikten sonra 1755'te ibtidâ-i hâric derecesiyle müderris oldu. Çeşitli medreselerde görev yaptı. 1770'te Süleymaniye müderrisi iken kadılık mesleğine geçerek önce İzmir, 1778'de Bursa kadılığına getirildi. 1782'de Mekke pâyesini aldı, 1787'de İstanbul kadılığına tayin edildi. Bir yıl sonra Anadolu kazaskerliğinin önce pâyesi verildi; 1790'da da bu göreve fiilen tayin edildi (*Tarik Defteri*, İÜ Ktp., TY., nr. 8879, vr. 13^a). 1791'de görev süresini tamamlayarak mâzul olduğunda Dimetoka ve Hayrabolu kazaları arpalık olarak kendisine verildi. Bu dönemde özellikle yenilik ve islahat taraftarı olarak dikkati çekmeye başladı. III. Selim'in (1789-1807), saltanatının başlarında yapacağı icraatı geniş bir tabana yaymak için devrin idareci ve aydınlarından islahat lâyhaları istediği sıralarda lâyiha sunan ikisi yabancı yirmi iki kişi arasında Esad Efendi de bulunmaktaydı. Onun görüşleri daha ziyade askerî ağırlıklı olup köklü yenilikleri ortaya koymuyordu (Karal, *TV*, I/6, s. 108, 346).

Esad Efendi birincisi 1794'te, ikincisi 1798'de olmak üzere iki defa birer yıl süreyle Rumeli kazaskerliği yaptı. 29 Muharrem 1218'de (21 Mayıs 1803) Rumeli kazaskerliğinden mâzul bulunduğu bir sırada Ömer Hulûsi Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu. Üç yıl altı ay kadar devam eden ilk meşihati dönemi, III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd faaliyetlerini yoğun olarak yürüttüğü yıllara rastlamaktadır. Esad Efendi yeniliklere taraftar bir âlim olarak padişahın faaliyetlerini desteklemişti. III. Selim, Nizâm-ı Cedîd teşkilâtının Rumeli'de uygulanması için Kadî Abdurrahman Paşa'yı görevlendirdiğinde Edirne'de buna karşı bir hareket başlamış, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin de karşı çıkanlar aleyhine verdiği fetva âsiler arasında duyulunca kendisine karşı büyük bir tepki oluşmuştu. Yoğun tepkiler karşısında padişahın icraatında ısrar etme-

yip Nizâm-ı Cedîd uygulamasını yarıda bırakmasından sonra sadece yeniçerilerin değil ulemânın da muhalefetiyle karşılaşan Esad Efendi görevinden ayrılmaya mecbur oldu (14 Kasım 1806).

III. Selim'in katliyle sonuçlanan Kabakçı Mustafa isyanı sırasında oldukça zor günler yaşayan, başta Şeyhülislâm Atâullah Mehmed Efendi olmak üzere ulemânın karşı çıkması ile hayatı kurtulan Esad Efendi, II. Mahmud'un tahta çıkışından on dokuz gün sonra ikinci defa şeyhülislâmlık görevine getirildi (22 Cemâziyelâhir 1223/15 Ağustos 1808). Bu tayinde onun yenilikçi ve III. Selim taraftarı oluşunun önemli rolü vardır. Esad Efendi'nin üç ay kadar süren bu meşihati son derece yoğun hadiseler arasında oldukça sıkıntılı geçti. Sened-i İttifak çalışmaları, Sekbân-ı Cedîd adıyla Nizâm-ı Cedîd'in yeniden canlandırılması, Alemdar Vak'ası ve nihayet IV. Mustafa'nın idamı gibi devlet ve cemiyeti sarsan olaylarda Esad Efendi daima devletin yanında ve âsilerin karşısında yer aldı. Özellikle âsilerin II. Mahmud'u bertaraf edip IV. Mustafa'yı yeniden tahta çıkarma gayretleri içinde olmaları üzerine Şeyhülislâm Esad Efendi, Kaymakam Memiş Paşa, Kaptan Râmiz Paşa ve diğer bazı devlet erkânı ile saray ulemâsı uzun müzakerelerden sonra IV. Mustafa'nın idamına karar vermiş ve gerekli fetva da Esad Efendi tarafından hazırlanmıştı. Alemdar Vak'ası'ndan sonra idareye hâkim olan zorbalar bütün bu faaliyetleri sebebiyle Esad Efendi'yi "Nizâm-ı Cedîd şeyhülislâmı" diye dillerine

Sâlihzâde Esad Efendi'nin bir fetvası
(*İlmîyye Salnâmesi*, s. 570)

dolamışlardı. Kendisine karşı tepkilerin artması üzerine, bir suikasta uğramasından endişe edildiğinden görevden alınarak (3 Şevval 1223/22 Kasım 1808) arpalığı olan Manisa'ya gönderildi (Şânîzâde, I, 146-147). 1809'da Bursa'ya, bir müddet sonra da İstanbul'a Kanlıca'daki yalısına dönmesine izin verildi. 10 Muharrem 1230'da (23 Aralık 1814) vefat etti ve Fatih'te Sinan Ağa Camii haziresine gömüldü. Esad Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd ve IV. Mustafa'nın katli için verdiği fetvaları bilhassa önemlidir. Fetva ve arzlarında Mehmed Sâlih-zâde Ahmed Esad imzasını kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Tarik Defteri (İlmiye Defteri), İÜ Ktp., TY, nr. 8879, vr. 13^a; Vâsîf, *Târih*, II, 151; Küçük Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, I, 119-120; II, 257; Şânîzâde, *Târih*, I, 44-45, 63, 146-147; *Devhatü'l-meşâîh*, s. 119-120; Cevdet, *Târih*, IX, 42, 45, 283; *Sicill-i Osmânî*, I, 336; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 569-570; Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 61-64; a.m.f., "Nizâm-ı Cedîde Dâir Lâ-yihalar", TV, I/6 (1941-42), s. 108-109, 346; Danişmend, *Kronoloji*², IV, 94-98; V, 149-150; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katli*, Ankara 1963, s. 200; M. Münir Aktepe, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 357-358; a.m.f., "Es'ad Efendi, Ahmed", *Eİ²* (İng.), II, 712-713.

MEHMET İPŞİRLİ

ESAD EFENDİ, Uryânîzâde

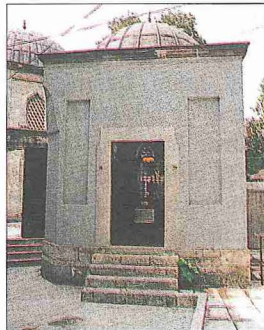
(1814-1889)

Osmanlı şeyhülislâmı.

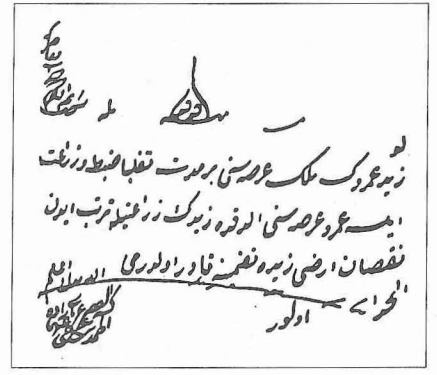
İstanbul'da doğdu. II. Mahmud dönemi kadılarından Mehmed Said Efendi'nin oğludur. XVII. yüzyılda İstanbul'a gelip yerleşen Kilisli meşhur âlim Osman el-Uryânî'nin soyundan geldiği için Uryânîzâde lakabıyla anılır. Reîsülkurrâ Hoca Abdullah Efendi, Abdülkadir Bey ve Hoca İsmâil Efendi'den dinî, edebî ve akfî ilimleri tahsil eden, ayrıca hat dersleri de alan Ahmed Esad Efendi 1246'da (1830) Fetvahâne yazıcıları arasına katıldı. Serez, Halep, Kastamonu, Manastır ve Şam kadılıkları sırasında beraberinde bulunduğu ve nâibliğini yaptığı babasının 1264'te (1848) Şam'da vefat etmesinden sonra İstanbul'a döndü. 1853'te Eyüp, bir yıl sonra Üsküdar ve 1855'te tekrar Eyüp kadılıklarında bulundu. Ertesi yıl bilâd-ı hamse pâyesiyile Edirne kadısı ve 1858'de Medine kadısı oldu. Daha sonra Harem-i şerif tamirat müdürlüğünü de üstlendi ve o sırada devam etmekte olan tamir işlerinin 1861'de tamamlanmasını sağladı. Bu başarı-

sından dolayı kendisine İstanbul pâyesi verildi. 1862'de İstanbul'a döndükten sonra Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyesi, 1863'te kassâm-ı askerî, 1864'te sadreyin (Anadolu ve Rumeli kazaskerliği) müsteşarı ve 1866'da İstanbul kadısı oldu. Bu görevleri sırasında Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyeliği de devam etti. İstanbul kadılığından sonra Bursa müfettiş hükkâmılığına getirildi ve bu görevi sırasında 1870'te Anadolu kazaskerliği pâyesini aldı. Aynı yıl İstanbul'da Meclis-i İntihâb-ı Hükkâmî's-şer' başkanlığına ve buna ilâve olarak Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye başkan vekilliğine tayin edildi. Bu görevlerinden istifasından bir yıl önce 1875'te Rumeli kazaskerliği pâyesini almıştı. 1876'da bütün görevlerinden istifa ederek sakin bir hayat yaşamak istediye de çok geçmeden Âyan Meclisi üyeliğine seçildi. Şeyhülislâm Ahmed Muhtar Beyefendi'nin görevinden ayrılması üzerine de 4 Aralık 1878'de şeyhülislâm tayin edildi. 17 Ocak 1889'da bu görevde iken vefat etti ve Eyüp'te Ebüssüüd Efendi haziresi karşısındaki özel kabrine defnedildi. Daha sonra da üzerine bir türbe yapıldı. Tek oğlu olan Muhammed Hâlid de babasından bir buçuk yıl sonra ölmüştür.

Murassa' Osmânî, murassa' Mecdî, murassa' imtiyaz nişanları sahibi olan Esad Efendi mûnis, çalışkan ve bulunduğu görevde kendisinden bekleneni veren bir kişiydi. Saltanat makamı ile ilişkilerinde oldukça dikkatli davranırdı. Harem-i şerif'in onarımı sırasındaki titiz çalışmaları ile hem Sultan Abdülmecid'in hem de Abdülaziz'in teveccühünü kazandığı gibi şeyhülislâmılığı döneminde de II. Abdülhamid'in güvenini kazanmıştı. Özellikle aynı gün göreve başladığı Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Mes'ûliyyet-i Vükela Kanunu'nu çıkararak saray ve hükümdar karşısında Bâbîâlî'yi güçlendirme çabalarına haretle karşı çıkışı II. Abdülhamid tarafından takdirle karşılanmıştı. 28 Temmuz

Uryânîzâde Esad Efendi'nin türbesi - Eyüp / İstanbul

Uryânîzâde Esad Efendi'nin bir fetvası (İlmiyye Salnâmesi, s. 612)

1879'da Esad Efendi ile aralarında bu konuda çıkan sert tartışma sonucunda Tunuslu Hayreddin Paşa istifa etti. Şeyhülislâmılığı süresince saltanat ve hilâfet haklarının savunuculuğunu yapan Esad Efendi vekiller heyetinde her işe karışmaz, ancak karıştığı işlerde sözünü dinletirdi. Şüphenin yaygın olduğu bir dönemde ulemâ sınıfı hakkında padişahın güvenini kazanması ve jurnalcileri mümkün olduğu kadar meşihat-tan uzak tutması itibarını arttırdı. Ancak onun döneminde teşkilât bakımından meşihatla önemli gelişmeler sağlandığı söylenemez. Meşihat teşkilâtının etkinliğinin artırılması, şer'iyye görevlilerinin kalitesinin yükseltilmesi, dinin korunması ve yapılması gibi konularda çeşitli teklifler yapılmışsa da bu dönemde herhangi bir yeniliğe gidilmemiştir. Onun tavrı, mevcut teşkilâtle yapılabileni yapmaya çalışmak şeklinde kendini göstermiştir. Esad Efendi'nin fetvalarının bir kısmı *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*'de bulunmaktadır (s. 4, 9-10).

BİBLİYOGRAFYA:

Ali el-Murtazâ, *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*, İstanbul 1326-29, s. 4, 9-10, ayrıca bk. tür.yer.; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 609-612; *Sicill-i Osmânî*, I, 344; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri* (İstanbul 1339), Ankara 1985, s. 249-250; Ali Rıza - Mehmet Galip, *XII. Asr-ı Hicrî'de Osmanlı Ricâlî*, İstanbul 1977, II, 60-65; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 555; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, s. 692, 910, 1016; Abdülkadir Altun-su, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 212-215; İhsan Süreyya Sırma, *L'Institution et les biographies des Sayh al-Islam sous le règne du Sultan Abdulhamid II: 1876-1909* (doktora tezi, 1973), Université des Sciences Humaines de Strasburg, s. 97-113; Atilla Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Ankara 1988, s. 222, 260-261.

Ş. TUFAN BUZPINAR